

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора педагогічних наук, доцента
Пазюри Наталії Валентинівні на дисертацію
Федоренко Світлани Вікторівні**

**«Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих
навчальних закладів США»,**

**подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання**

Актуальність обраної теми дослідження

Рецензоване міждисциплінарне фундаментальне дослідження є актуальним з огляду на те, що сьогодні як ніколи раніше в історії людства відчувається дефіцит гуманітарної культури, який пов'язаний з конфліктом традиційних і нових соціокультурних ідеалів у системі освіти. В законах України «Про вищу освіту» (2014 р.) проголошено про необхідність міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи, а в Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. пропонується підтримувати розвиток провідних вищих навчальних закладів як сучасних наукових центрів гуманітарного спрямування. Однак, в дійсності, ми спостерігаємо як в процесі реалізації Болонської конвенції вища освіта спрямувала свій рух у напрямі відмови від гуманістично орієнтованої фундаментальної загальної підготовки на користь практично-прагматичної професійної освіти. В такий спосіб гальмується поява інноваційних, гуманістично орієнтованих підходів в освітньому просторі, що не дає змоги розвивати людський потенціал. Проблема полягає у домінуванні вузькоспеціалізованого підходу та надмірної ранньої спеціалізації, що перешкоджає вихованню гуманістичних цінностей, і зокрема громадянськості.

Переконані, що для освітньо-професійного становлення майбутнього фахівця у закладі вищої освіти незалежно від спеціалізації важливим є інтеграція суспільно-гуманітарних та природничих дисциплін, зв'язок освітнього процесу із реальним життям, виявлення різноманіття навколишнього світу, мотивування студентів до самопізнання і самоствердження. Це можливо за рахунок суттєвого підвищення ролі дисциплін гуманітарного спрямування, вивчення яких сприяє цілісному особистісному розвитку студентів загалом та формуванню їхньої гуманітарної культури зокрема, яка забезпечує ціннісно-нормативні підвалини всіх сфер життєдіяльності студентів. Нажаль, в Україні громадянський та естетичний напрями навчання і виховання, які втілюються на основі ідеї гуманістичної освіти, принципи мультикультуралізму, студентоцентрованості майже не представлено в освітній діяльності закладів вищої освіти, а зазначені ідеї хоча і розвіваються, але так і не набувають широкого практичного вжитку.

У цьому контексті цінним є досвід США і розповсюдження американської моделі гуманістично орієнтованої загальної підготовки в Європі, яке переконує щодо її ефективності. Американська модель загальної підготовки студентів зосереджує увагу на особистості кожного студента, її автономії, свободі, права на всебічний особистісний розвиток у гармонії з мисленням, волею і почуттями, розвиток морально-етичних та естетичних цінностей, високих суспільних ідеалів. Саме на виявлення та обґрунтування перспектив творчого використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду і спрямовані порівняльно-педагогічні дослідження, і, зокрема, дисертаційне дослідження Федоренко С.В., прогностична функція яких пов'язана з можливостями модернізації освіти в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів,

– що міститься у вступі до дисертації та авторефераті, сформульована автором коректно і адекватно. Вона полягає в тому, що *уперше* у вітчизняній педагогічній науці *здійснено* комплексне дослідження проблеми формування гуманітарної культури американських студентів у єдності цілей, змісту, організаційних форм і методичних засад її реалізації під час загальної підготовки студентів бакалаврату у вищій школі США, зокрема: *виокремлено і схарактеризовано* засадничі періоди становлення американської моделі загального компонента вищої освіти як базису формування гуманітарної культури студентів: 1) період уніфікованої гуманітарної освіти як прототипу загальної підготовки студентів (1636–1818 рр.); 2) період виокремлення напрямів спеціалізації з гуманітарних, природничих і технічних дисциплін та введення в науковий обіг поняття «загальна підготовка» (1819–1908 рр.); 3) період перегляду та розширення змісту загальної підготовки студентів (1909–1944 рр.); 4) період розроблення прототипу сучасної загальної підготовки студентів (1945–1966 рр.); 5) період домінування професійної підготовки студентів над загальним складником вищої освіти (1967–1976 рр.); 6) період запровадження і модернізації обов'язкової загальної підготовки студентів на бакалавраті у вищій школі (1977–дотепер); *визначено* принципи побудови курикулумів загальної підготовки студентів бакалаврату у закладах вищої освіти США; *розглянуто* основні виховні імперативи (громадянське й естетичне виховання) процесу формування гуманітарної культури американських студентів; *схарактеризовано* організаційно-педагогічні умови формування гуманітарної культури студентів та методи, форми і засоби їхньої реалізації під час загальної підготовки на бакалавраті у вищій школі США; *окреслено* стан запровадження американської моделі загального компонента вищої освіти в країнах Євросоюзу; *з'ясовано*, що україномовному поняттю «гуманітарна культура» відповідає англійське «liberal humanistic culture»; *здійснено* порівняльно-педагогічний аналіз проблеми формування гуманітарної культури студентів у сучасній вищій школі США й України; *узагальнено* американський досвід з формування гуманітарної культури студентів у форматі рекомендацій, який доцільно враховувати в українському освітньому середовищі; *введено* в науковий обіг

основні положення чуттєво-мисленнєвої педагогіки, документи урядових і недержавних громадських організацій США щодо імплементації загальної підготовки студентів бакалаврату у вищій школі США та доповіді національних комісій США про стан, тенденції і перспективи розвитку вищої освіти та її загального складника бакалаврської підготовки студентів;

– *уточнено* зміст і сутність понять «культура», «гуманістична культура», «гуманітарна культура», «духовна культура», «духовність» та *укладено* глосарій базових понять дослідження проблеми гуманітарної культури студентів закладів вищої освіти США;

– *подальшого розвитку набули*: наукові уявлення про сутність понять, якими послуговуються американські фахівці у сфері вищої освіти загалом і формування гуманітарної культури зокрема – «гуманізм», «загальна підготовка», «курукулум», «результати навчання й особистісного розвитку», «цінності-цілі», «цінності-способи поведінки», «грамотність», «мультимодальна грамотність», «культурна грамотність», «міжкультурна грамотність», «естетична грамотність», «компетентність», «комунікативна компетентність», «діалект студента», «критичне мислення», «креативне мислення», «морально-етичне судження», «громадянське навчання і виховання», «навчання суспільно корисного служіння», «освітнє середовище», «навчально-виховне співтовариство», «естетичне судження», «естетичне виховання», «естетичний досвід», «заклад вищої освіти», «коледж», «університет»; положення гуманістичної психології, гуманістичної педагогіки, сократичної педагогіки, культурно відповідної педагогіки, етики турботи, а також положення стосовно організації і змісту загальної підготовки студентів у США, ідеї щодо сучасних стратегій реформування американської системи загальної підготовки студентів бакалаврату; зміст, форми і методи громадянського й естетичного виховання у вищій школі США.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

забезпечується застосуванням методології, адекватної меті і завданням, специфіці об'єкта і предмета дослідження; застосуванням необхідного комплексу методів дослідження (теоретичних, емпіричних, статистичних), відповідною і достатньою джерельною базою, а також практичним впровадженням дослідницьких результатів.

Сформована автором джерельна база відзначається різноманітністю і структурною повнотою. Вона включає 833 найменувань, із них 567 – іноземною мовою, що слугує безперечним доказом інформативності ті валідності представленої роботи. Посилання на них здійснено з дотриманням нормативних вимог. Значна кількість опрацьованих дисертанткою джерел вперше вводиться у вітчизняний науковий обіг.

Стрижнем наукового апарату дослідження є концепція дослідження, яка забезпечила всебічність і комплексність розгляду феномена формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США, визначила логіку дослідження, його структуру, послідовність і етапність.

Структура дослідження підпорядкована виконанню 7 завдань. Вступ, 5 розділів, висновки до розділів, загальні висновки, додатки загалом пов'язані внутрішньою логікою і послідовністю викладу. 7 таблиць, 9 рисунків ілюстративні. Повний обсяг дисертації складає 551 сторінку, обсяг основного тексту – 369 сторінок, що відповідає вимогам МОН України до докторських дисертацій.

Концепція дослідження включає взаємопов'язані концепти, які сприяють реалізації провідної ідеї: методологічний, теоретичний та практичний.

Новизна і вірогідність загальних висновків підтверджується результатами теоретичного дослідження. Найсуттєвіші наукові результати викладено у загальних висновках та висвітлено в опублікованих працях. Висновки та рекомендації ґрунтуються на застосуванні сучасних методів дослідження, включаючи емпіричні, які застосовувались автором під час стажування в Університеті штату Невада (березень–квітень 2016), Американському університеті (Рим, Італія, жовтень 2015), співпраці з викладачами Віденського університету й учасниками стажування у сфері інноваційних методів та підходів у сучасній освіті, організованого Академічним товариством Міхала Балудянського (січень 2016, Відень, Австрія, Братислава, Словацька Республіка); учасниками стажування за темою «Методи підготовки та організація навчального процесу в Пан-Європейському університеті» (12–17 грудня 2016, Братислава, Словацька Республіка), тощо.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Забезпечується апробацією результатів дослідження. За роки роботи над дисертацією С.В. Федоренко представила основні положення на науково-практичних і науково-методичних конференціях і науково-практичних заходах різних рівнів, що сприяло поширенню ідей дослідження та сформувало її як авторитетного і перспективного вченого з високим рівнем іншомовної компетентності, здатного донести вітчизняні здобутки у педагогічній галузі до міжнародної спільноти.

Зв'язок теми із планами відповідних галузей науки

Тема роботи тісно пов'язана з проблематикою наукових досліджень лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України «Формування мистецьких уподобань учнів основної і старшої школи» (державний номер реєстрації 0116U004063) та «Художньо-естетичні технології позакласної виховної роботи в основній школі» (державний номер реєстрації 0113U001208), а також факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» «Дослідження ефективних шляхів навчання професійно орієнтованого спілкування та перекладу в аспекті євроінтеграції» (державний номер реєстрації 0115U002007).

Найбільш істотні наукові результати дисертації

1. На основі застосування методів аналізу філософських, педагогічних, психологічних, соціологічних наукових джерел американських авторів у підрозділі 1.2 С.В. Федоренко обґрунтувала сутність поняття «гуманітарна культура особистості» як інтегративну якість особистості, виявила особливості формування гуманітарної культури студентів відповідно до національних особливостей країни дослідження. Логічно-семантичний аналіз сутності досліджуваного педагогічного феномену дозволив з'ясувати, що поняттю «гуманітарна культура» в українській мові відповідає англійське поняття 'liberal humanistic culture'. Цінним є виокремлення у структурі гуманітарної культури американських студентів компонентів (когнітивно-праксеологічного, аксіологічно-конативного, рефлексивно-креативного), які містять комплекс знань необхідних для ефективного навчання та успішного життя в громаді та різних культурних середовищах (підрозділ 1.3).

2. Теоретичний аналіз праць американських науковців з урахуванням історіографічного аспекту уможливив вивчення генези становлення американської моделі загальної підготовки, її розуміння та її ролі у формуванні гуманітарної культури студентів. С.В. Федоренко запропонована авторська періодизація основоположних напрямів розвитку загальної підготовки у вищій школі США як базису формування гуманітарної культури студентів (підрозділ 2.1). Загальна підготовка розглядається як важливий складник бакалаврської підготовки у вищій школі США, який є гуманістично орієнтованим на результати навчання й особистісного розвитку студентів, які в комплексі забезпечують формування в них гуманітарної культури (критичного мислення, культурної грамотності, комунікативних навичок, здатність до морально-етичних суджень, громадянськості).

Дисертантка доводить, що теоретико-методологічним підґрунтям гуманістично-орієнтованої загальної підготовки студентів бакалаврату вищих закладів США виступають положення, запозичені з гуманістичної психології і педагогіки, сократичної педагогіки, етики турботи, культурно відповідної педагогіки й чуттєво-мисленнєвої педагогіки, які прискорили виникнення гуманістично орієнтованої освіти (п. 2.2).

3. Заслуговує на схвалення звернення до міждисциплінарного методу дослідження - контент-аналіз курикулумів загальної підготовки студентів обраних 16 закладів вищої освіти США, вибір яких обґрунтовано на сс. 1776-1777, за допомогою якого Світлана Вікторівна визначила принципи побудови їх змісту: системність (виявлення складників загальної підготовки, що забезпечують її цілісність і формування гуманітарної культури), результативність (визначення конкретних результатів навчання й особистісного розвитку студентів), плюралізм (врахування загального компонента бакалаврської підготовки) (п. 3.1). Важливим є висновок про основне завдання загальної підготовки – формування особистості в мультимітному контексті, виховання культурно грамотної людини розвиток її критичного і креативного мислення та комунікативні навички (с. 187).

Цінним є виявлені організаційно-педагогічні умови формування гуманітарної культури студентів у процесі загальної підготовки, серед яких вельми важливими і вартими запозичення є курси семінари для студентів першого року навчання, які є формою спеціально організованого спілкування, спрямованого на самопізнання (спрямовані на успішну інтеграцію студентів в освітнє середовище закладу вищої освіти, і які передбачають ознайомлення з основними стратегіями навчання, основами тайм-менеджменту, планування індивідуального графіку навчання), студентоцентрованість освітнього процесу, інтегрування знань на засадах трансдисциплінарності, комунікативна підготовка студентів (п. 3.2). У дисертації проаналізована діяльність навчально-виховних співтовариств, які забезпечують поєднання теорії з практикою, надають шанс бути корисними місцевій спільноті.

4. Актуальним є дослідження змісту і принципів громадянської освіти, проведене С.В. Федоренко у 4 розділі, що слугують підґрунтям для формування гуманітарної культури. Світлана Вікторівна слушно звертає увагу на те, що моральне виховання пронизує всі сфери освітнього процесу, а університет є місцем зобов'язань й ареною морально-етичних практик, і лише потім забезпечує трансляцію наукового знання та емансипацію автономного суб'єкта. Вивчення сутності навчання суспільно корисного служіння, його основні види та етапів його практичної реалізації дозволив здобувачці виявити найбільш ефективний етап (рефлексивний) та зробити висновок про сприяння вихованню гуманістичних цінностей шляхом активної участі студентів в житті громади разом з процесом практичного застосування здобутих знань (п. 4.1). Погоджуємось з твердженням щодо важливої ролі мистецтва у формуванні гуманітарної культури студентів вищої школи, що сприяє розвитку інтелектуальних здібностей студентів, набуттю ними естетичного досвіду. У цьому ракурсі С.В. Федоренко аналізує спеціальні курси для студентів першого року навчання і який синтезує вивчення п'ятих видів мистецтва (п. 4.2), методи формування естетичного досвіду разом з розвитком креативного і критичного мислення як складників гуманітарної культури (метод естетограм, метод дискусії, метод проекту). Такій підхід до організації навчання дозволяє забезпечувати всіх студентів можливістю використовувати власні творчі здібності, розвивати уяву та просторові здібності у вирішенні поставлених завдань, не спираючись виключно на математичні або вербальні навички.

5. Здобутком роботи є прогностичний розділ щодо можливості екстраполяції американського досвіду в Україні (розділ 5). Недостатність розробленості питання формування гуманітарної культури студентів у вітчизняній педагогічній науці робить цінним поетапне впровадження результатів дослідження С.В. Федоренко в українські заклади вищої освіти (на мотиваційно-підготовчому етапі, на етапі практичного втілення, на рефлексивно-підсумковому етапі). Упровадження показало, що ефективність виховних заходів залежить від змісту і форм, їх впливу на світосприйняття студентів, та сприянню саморозвитку (п. 5.2). Заслуговує на схвалення

виділення критеріїв порівняння (підходи вітчизняних та американських дослідників до визначення аналізованого педагогічного феномену, теоретико-методологічні засади розроблення проблеми формування гуманітарної культури студентів у США й України, шляхи практичної реалізації теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми в освітньому процесі закладів вищої освіти США і України), на основі яких були виявлені спільні та відмінні параметри (п. 5.2). Проведений порівняльно-педагогічний аналіз дозволив розробити рекомендації щодо можливостей творчого використання прогресивних ідей американського досвіду в Україні на державному, індивідуальному й інституційному рівнях (п. 5.3).

Позитивним моментом є те, що в результаті критичного аналізу поряд з позитивними знахідками американського досвіду Світлана Вікторівна Федоренко виділяє і негативні аспекти досліджуваних явищ (с. 212, 272). До переваг дослідження віднесемо культуру викладу дисертаційного тексту та дотримання наукової етики, чіткість і логічність побудови змісту та стилю роботи. Усі здобутки дисертації акумулюються у висновках, які логічно завершують дослідження. Зазначене уможливорює констатувати, що мета дослідження досягнута і поставлені завдання виконані. Наведене вище дає підстави стверджувати про загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Світлана Вікторівна повно окреслила можливі шляхи використання результатів дослідження. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що об'єктивні уявлення про американські підходи до формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів слугують підґрунтям для подальших наукових розробок у вітчизняній педагогіці. Результати дослідження є цінним для вдосконалення громадянського й естетичного напрямів виховання, формування гуманітарної культури студентів, у процесі модернізації загального компонента бакалаврської підготовки в українській вищій школі з метою посилення якості й конкурентоспроможності вітчизняних закладів вищої освіти на світовому ринку освітніх послуг, а також під час розроблення міжнародних проектів.

Автором розроблено та запроваджено у процес підготовки здобувачів освітньо-наукового рівня «доктор філософії» навчальну програму і робочу навчальну програму з курсу «Сучасні тенденції вищої освіти у світі» (36 навч. год). Матеріали дослідження можуть бути використані для освітньо-професійних програм підготовки майбутніх фахівців освіти, організації освітнього процесу з нормативних та варіативних професійно орієнтованих дисциплін, у післядипломній освіті фахівців освіти, у підготовці підручників, посібників, в розробці нормативно-навчальної документації для вищої школи. Результати виконаного дослідження можуть слугувати певним орієнтиром для українських політиків у галузі освіти для розроблення концепцій інтегрування вищої школи України до світового освітнього середовища на засадах запропонованих рекомендацій щодо впровадження

конструктивних ідей американського досвіду на державному, інституційному й індивідуальному рівнях.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Основні положення і результати дисертаційного дослідження висвітлено в 60 публікаціях, з яких 58 одноосібні, а саме: 3 монографії (з них 1 одноосібна); 29 статей у наукових фахових виданнях України (з них 4 входять до міжнародних наукометричних баз даних); 9 статей у наукових виданнях інших держав, які включено до міжнародних наукометричних баз; 19 – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації

Автореферат дисертації за структурою та змістом відповідає встановленим вимогам МОН України. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Дискусійні положення та зауваження

До дискусійних положень щодо змісту дисертаційного дослідження Світлани Вікторівни відносимо:

1. У дисертації (підрозділ 1.1) С.В. Федоренко обґрунтувала використання комплексу методів на загальнонауковому, конкретно-науковому і технологічному рівнях. Водночас дисертації з порівняльної педагогіки потребують використання в групі конкретно наукових – компаративних методів: порівняльно-історичного, порівняльно-типологічного, порівняльно-зіставного, які є ефективним інструментами проведення різновекторного порівняння.

2. Приймаючи до уваги постулат американської вищої школи що релевантності змістового наповнення освітнього процесу соціокультурної ситуації, її ефективність неможлива без участі соціальних партнерів. Робота значно виграла, якби Світлана Вікторівна в окремому підрозділі розкрила роль всіх соціальних партнерів (а не лише неурядових організацій, що контролюють діяльність закладів вищої освіти), діяльність яких сприяє підтримці і поширенню різних аспектів загальної підготовки американських студентів, що, на нашу думку, більш переконливо засвідчило би важливість цього компоненту.

3. С.В. Федоренко в тексті дисертації часто посилається на нормативну базу США. Вважаємо, що представлення узагальнюючої таблиці з переліком основних документів у галузі освіти, спрямованих на удосконалення формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США та їх основного змісту для ознайомлення дало б

прогностичні можливості для проектування інноваційної діяльності вищих навчальних закладів України у контексті гуманізації освіти.

4. Вважаємо, що детальний опис дискусії між студентами, представлений в тексті дисертації на с. 328-329 необхідно було перенести у додатки, як такий, що лише ілюструє авторський аналіз метода дискусії та думку про його ефективність для формування здатності студентів до критичної емоційно-естетичної оцінки. Це ж зауваження стосується і детального опису вражень студентів вищих закладів України від фотографії під час проведення виховних заходів з використанням методів дискусії та евристичної бесіди на етапі практичного втілення результатів дослідження (с. 357 – 360).

5. Позитивно оцінюючи зроблений аналіз провідних методів практичної реалізації організаційно-педагогічних умов у вищій школі США у п. 3.3. зауважимо, що описуючи метод кейсів Світлана Вікторівна подала лише загально відому інформацію (сс. 255-256). На нашу думку, потрібно було зупинитись на відмінних рисах або особливостях організації та проведення притаманних саме американським закладам, як це було зроблено в процесі аналізу інших кооперативно-інтерактивних методів (п. 3.3).

Однак висловлені зауваження суттєво не впливають на загальний високий науково-теоретичний рівень дисертаційної роботи С.В. Федоренко

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертація Світлани Вікторівни Федоренко «Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США» є самостійним, науково вагомим, структурно завершеним міждисциплінарним дослідженням з актуальної проблеми теорії і методики формування гуманітарної культури студентів, отримані результати мають важливе соціально-культурне значення.

Враховуючи актуальність, новизну, важливість одержаних автором наукових результатів, їх обґрунтованість і вірогідність, а також практичну цінність сформульованих положень і висновків можемо стверджувати, що вона відповідає паспорту спеціальності 13.00.07, вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами відповідно до Постанови Кабінету міністрів України №656 від 18.08.2015 р.), а її автор - Федоренко Світлана Вікторівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Офіційний опонент,
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри авіаційної англійської мови
Національного авіаційного університету

12 грудня 2017 року

В. Пазюра

В. Пазюра

ідчую

ий секретар
авіаційного університету

Т. Євроба